

‘Mij interesseert het boek als gereedschap’

Het exacte aantal kan hij even niet reproduceren, maar Joost Grootens schat dat zijn ontwerpstudio bij de jaarlijkse toekenning van De Best Verzorgde Boeken inmiddels zo’n 25 maal in de selectie vertegenwoordigd is geweest. De meest recente toevoegingen aan deze erelijst zijn *Formafantasma Oltre Terra*, in 2023 uitgegeven door het National Museum of Art Architecture and Design in Oslo en de uitgeverij van de boekhandel Walter und Franz Koenig in Keulen, en *Bioregional Design Practices*, uitgegeven door Atelier Luma in Arles. Zijn allereerste Best Verzorgde Boek was de catalogus die hij maakte voor de *Prix de Rome Tekenen/Grafiek 2004*, een van de vele titels waarin Joost Grootens samenwerkte met de toenmalige kopstukken van uitgeverij 010, Peter de Winter en Hans Oldewarris. “Van hen heb ik geleerd om boekontwerp te zien in het bredere verband van uitgeven/uitgeverschap, auteurschap, productie, het bereiken van de lezer en commercie.”

Grootens, als architectonisch vormgever opgeleid aan de Gerrit Rietveld Academie, moest zich in de vroege jaren 2000 vertrouwd maken met een vakgebied dat voor hem aanvankelijk vooral geheimen kende. Hij ontdekte de wetmatigheden door met professionals mee te kijken, door nauwgezet voorbeelden te analyseren en vooral door zelf boeken te gaan maken. “Niet altijd even succesvol,” blikt hij nu op die eerste jaren terug.

Maar het leverde hem de vliegrepen op die nodig waren om het vak in de vingers te krijgen. Uiteindelijk is hij erin geslaagd zijn ‘architectonische manier van kijken’ te projecteren op het maken van boeken. “Geleidelijk leer je de kracht te begrijpen van de middelen die je als ontwerper inzet: lettertypen, Pantone waarden, papierkeuzes, en zeker ook de fysieke verschijningsvorm van een boek. Bij een boek gaat het niet alleen om de grafische laag maar misschien wel vooral om de ruimte tussen de inhoud en het systeem waarin die wordt gepresenteerd. Het in- en uitzoomen, de relatie tussen details en het grotere geheel. Daarmee krijgt het een architectonische kwaliteit. Bij het bepalen van de waarden en ideeën die we als studio willen vertegenwoordigen is het kritisch ondervragen van onze middelen telkens een belangrijk instrument. Waarbij wij ook heel uitdrukkelijk aan zelfonderzoek doen: je kunt er niet aan ontsnappen dat je een verantwoordelijkheid hebt voor wat je maakt en doet.”

Ook samenwerking, stelt Grootens, is een essentieel bestanddeel: binnen de studio met zijn langjarige ‘partners in crime’ Dimitri Jeannotat, Julie da Silva en Linda Ursem, maar ook daarbuiten met drukkers, papierleveranciers, schrijvers, fotografen, opdrachtgevers en uitgevers. “Een boek maak je nooit alleen. Een ontwerper moet beseffen dat we altijd onderdeel zijn van een groter geheel.”

Hoewel de portfolio van Studio Joost Grootens (SJG) een veel breder spectrum bestrijkt – met tentoonstellingsontwerpen, grafische identiteiten, websites en kaarten – vormt het boek sinds 2000 onveranderd de kern van het werk. “*Most of the time we design books,*” staat er koeltjes op de SJG-website. De teller is ten tijde van ons gesprek opgelopen tot exact 250

titels. De internationale erkenning voor het oeuvre is groot. Sinds zijn eerste Best Verzorgde Boek nam hij talloze onderscheidingen in ontvangst, in binnen- en buitenland.

Grootens: "Het gebeurde eigenlijk tamelijk plotseling. Vrijwel van de ene dag op de andere veranderde mijn status van een totale buitenstaander in die van een gevestigd boekontwerper. Mede dankzij een serie onderscheidingen in de periode 2006-2011. Ik kreeg drie keer goud in Leipzig, won de Rotterdam Design Prijs, ontving prijzen in Londen: opeens was ik iemand."

Met De Kapitaal ontvangt Joost Grootens nu een nieuwe onderscheiding die de stichting De Best Verzorgde Boeken met ingang van dit jaar toekent aan ontwerper, producent of opdrachtgever met uitzonderlijke verdiensten op het gebied van boekverzorging. Het is voornamelijk de sterke verwevenheid van ontwerp kwaliteit en vernuft in het meewegen van productionele aspecten die de keuze voor het werk van SJG heeft gemotiveerd. Grootens, die zichzelf liever omschrijft als een ontwerper van informatie dan als grafisch ontwerper, herkent zich wel in die typering. "De materialisatie van een boek nemen we vanaf het allervroegste ontwerp stadium mee. We maken vaker boeken waarbij we, nog voordat het ontwerp vorm heeft gekregen, naar drukkers zijn gestapt om offertes op te vragen. Juist wanneer je met kleine budgetten moet werken, is dat een manier om vanuit de beperking ruimte voor het ontwerp te zoeken."

"Het boek," zegt hij, "is mijn *artistic weapon of choice*. Ik ben door boeken gevormd en kan me in dit medium het beste uitdrukken. Vermoedelijk begon het bij stripboeken of *De Nieuwe Atlas voor de Jeugd* die ik op mijn zevende als Sinterklaascadeau kreeg. Ik ben nooit iemand geweest om uren te zwijmelen over een kaart. Mij interesseert het boek als gereedschap. Daarom probeer ik mijn boeken altijd te activeren, bijvoorbeeld door het toevoegen van indexen, zodat de lezer het op meerdere manieren kan gebruiken. Ik word nieuwsgierig als ik bijvoorbeeld de verschraling zie in de productie van de Bosatlas. In 1971, mijn geboortjaar, verscheen de laatste editie waarin elk van de 12 gebruikte inkten iets vertegenwoordigde. Vijf jaar later waren dat er nog 4, en dat was ook de eerste atlas met een kleurenfoto, van de Domtoren in Utrecht."

Technologische vernieuwing, en in het bijzonder digitalisering heeft de status van het gedrukte boek ingrijpend beïnvloed. Maar zeker niet gemarginaliseerd, zoals aanvankelijk werd verondersteld. De verwachtingspatronen zijn veranderd, constateert Grootens, zowel bij makers als gebruikers. "Technologie heeft altijd aan de basis gestaan van veranderingen in het ontwerpvak. Het boek, en de industrie daaromheen hebben terrein moeten prijsgeven, zeker waar het gaat om pure informatieoverdracht. Iedereen wilde ooit het spoorboekje maken, of het telefoonboek. Ik ook. Maar ze verloren hun urgentie toen digitale media die functie sneller, actueler en via de mobiele telefoon overal op maat konden leveren. Het gedrukte boek heeft daarmee een andere lading gekregen. Voor mij ligt de nadruk bij de politieke en culturele positie die er altijd is geweest, maar die nu scherper geprofileerd is. Het is duidelijker geworden wat het boek kan en niet kan."

Om dat te ontdekken, is het feitelijke maakproces onontbeerlijk. "Hoewel ik voortkom uit een conceptuele traditie, schuilen de ontdekkingen voor mij vooral in het maken. De realisatie dat

ik als ontwerper de inhoud materialiseer, maakte van materiaal- en productiekeuzes, conceptuele overwegingen. We werken vaak met andere manieren om meerkleurigheid te bereiken dan de standaard full colour methode CMYK. In onze kleurrecepturen gebruiken we inktten die bepaalde ideeën uit het boek representeren. Door de materialisatie worden die versterkt.” Typologisch onderzoek is een ander onderdeel van het maakproces. In de studioruimte waar ons gesprek zich afspeelt, liggen en staan overal historische en recente uitgaven: atlanten, tentoonstellingscatalogi, woordenboeken, bijbels, architectuurmonografieën, fotoboeken. Passend bij de opdracht waar SJG op enig moment aan werkt, worden één of meer van dergelijke typologieën doorgespit en regelmatig doet het Instagram-kanaal van de studio verslag van zo’n zoektocht.

Joost Grootens hecht eraan deze belangstelling voor de geschiedenis van het vak te koppelen aan ‘het nu’. “Als ons wordt gevraagd een nieuwe editie van de Bijbel te ontwerpen, voegen we ons in een lange historie. Maar het werkelijke bestaansrecht van het ontwerp zit voor mij in de aansluiting die we weten te maken met de politieke, culturele, ecologische en technologische context waarin het werk vandaag verschijnt.”

Het bijbelontwerp illustreert bovendien hoe ieder boek tevens het resultaat is van een strategisch ontworpen proces. Joost Grootens: “Ik kon niet pretenderen dat ik iets met geloof had. In plaats daarvan sprak ik met de opdrachtgever steeds over lezen. Over het gewicht en de tactiliteit van een boek dat tijdens het lezen in je handen ligt. Uiteindelijk hebben we een heel nederig boek gemaakt.” Tijdens het gesprek rond een andere grote opdracht – de 15de editie van de Dikke Van Dale – benadrukte hij vooral de culturele betekenis. “Voor mij is het woordenboek een cultureel artefact, met een eigen werkelijkheid die niet door standaard middelen wordt gedefinieerd. Het omslag was bijvoorbeeld al onderwerp van gesprek, lang voordat we wisten wat het precies moest worden. Op die manier probeer je binnen het proces met je opdrachtgever autoriteit op te bouwen en zo ruimte te maken voor het ontwerp. En als ik het over de opdrachtgever heb, moet ik daaraan toevoegen: ook het boek zelf is steeds mijn opdrachtgever.”

Gert Staal